

Fysieke, sociale en psychologische dimensies van de woonomgeving: Ouderen aan het woord over hun verbondenheid met de buurt

Tine Buffel, Sophie Demeere, Liesbeth De Donder & Dominique Verté

1. Inleiding

De laatste jaren is er toenemende aandacht voor de rol van ‘plaats’, ‘buurt’ en ‘lokaliteit’ in gerontologisch onderzoek. Ouderen brengen immers vaak meer tijd door in hun buurt dan jongere volwassenen (Blokland 2005), wonen er vaak al een lange tijd (Phillipson 2007), willen liefst zo lang mogelijk in hun vertrouwde omgeving blijven wonen (*ageing in place*) en raken vaak meer aangewezen op hun buurt, door een inkrimping van de actieradius (Peace, Holland & Kellaher 2006) of door afslanking van ‘relationele alternatieven’ (Völker, Flap & Lindenberg 2007).

Het gros van het bestaande onderzoek over de band van ouderen met hun buurt focust zich op het meten van concepten zoals *attachment to place* (Gilleard, Hyde & Higgs 2007), *sense of belonging to the neighbourhood* (Young, Russell & Powers 2004), *neighbourhood-level cohesion* (Cagney *et al.* 2009), en op de mate waarin deze concepten geassocieerd zijn met gezondheid en welzijn op latere leeftijd. Zo blijkt een betere *sense of neighbourhood* gerelateerd te zijn aan een betere fysieke en mentale gezondheid, lagere stressniveaus en meer sociale steun en fysieke activiteit (Young *et al.* 2004). Daarnaast is er een rijke traditie aan epidemiologisch onderzoek dat de effecten van kenmerken van de woonomgeving op de gezondheid van ouderen bestudeert (Diez Roux 2003). Ondanks deze rijke onderzoekstraditie formuleren Walker en Hiller (2007, 1155) volgende kritische noot:

“While such approaches have advanced our understanding of how place of residence can affect health outcomes, they do not address the complexities which underlie individual relationships with neighbourhood environments.”

Dit onderzoek heeft als doel inzicht te krijgen in de wijze waarop ouderen de fysieke, sociale en psychologische dimensies van hun woonomgeving ervaren. Het

eerste deel gaat dieper in op de woonomgeving als driedimensionaal concept en bespreekt bevindingen uit eerdere studies over de rol van de buurt voor ouderen. Vervolgens worden doelstelling, onderzoeksoepzet en onderzoekslocatie beschreven. In punt vijf bespreken we de resultaten aan de hand van de verschillende dimensies van de woonomgeving. Punt zes ten slotte formuleert de belangrijkste conclusies en enkele suggesties voor verder onderzoek.

2. Een driedimensionale benadering van de woonomgeving

Er bestaat heel wat discussie in de literatuur over wat precies onder een ‘buurt’ of ‘directe woonomgeving’ kan worden verstaan. Terwijl sommige auteurs de woonomgeving als een fysiek afgebakende ruimte omschrijven, benadrukken anderen de subjectieve dimensies en de sociaal-historisch geconstrueerde aard van de woonomgeving (Buffel *et al.* 2008). In relatie tot het proces van betekenisverlening op latere leeftijd, wijzen Peace *et al.* (2007, 209) op het belang van een driedimensionale benadering van de woonomgeving:

“In relation to human ageing, the concept of ‘environment’ is [...] complex and may be seen as having physical/material, social/cultural and psychological dimensions.”

2.1 De fysieke dimensie van de woonomgeving

De fysieke of gebouwde woonomgeving verwijst naar de zichtbare, materiële en natuurlijke elementen van de omgeving (Peace *et al.* 2006), zoals de aanleg van straten en voetpaden, de publieke ruimte, de positie van de buurt t.o.v. omliggende buurten, het verkeer en de aanwezigheid van voorzieningen. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (2007) vormt de fysieke dimensie van de buurt een essentieel aandachtspunt voor de ontwikkeling van ‘leeftijdsvriendelijke omgevingen’. In het rapport *Global Age Friendly Cities* (WHO 2007, 9) worden drie aspecten van de fysieke buurt in detail besproken: gebouwen, vervoersmogelijkheden en huisvesting:

“As key features of a city’s physical environment, they have a strong influence on personal mobility, safety from injury, security from crime, health behavior and social participation.”

Een aangename, propere, wandelbare en veilige buurt met groene ruimtes, voldoende rustplaatsen, toegankelijke gebouwen en voorzieningen vormen slechts enkele stukken van de puzzel ‘leeftijdsvriendelijke omgeving’ (WHO 2007). Verschillende onderzoekers wijzen in dit verband op de invloed die de fysieke woonomgeving kan hebben op het gedrag van mensen en op de sociale cohesie (Flap 1999; de Kam & Needham 2003; Volker *et al.* 2007). In theorieën over de effecten van ruimtelijke planning wordt gesteld dat een goed doordacht ontwerp van de ruimte de sociale

contacten tussen mensen kan bevorderen, of op een plezieriger ervaren manier tot stand kan doen komen. Zo toont Leyden (2003) aan dat ‘voetgangersgeoriënteerde’ buurten zich kenmerken door meer toevallige ontmoetingen, meer herkenning, vertrouwen en sociale participatie dan buurten met druk verkeer. Ook het aantal en de kwaliteit van de contactmogelijkheden die de gebouwde omgeving aanbiedt, heeft invloed op de sociale dimensie van de omgeving (zie ook 2.2.3). Volgens Bowling en Stafford (2007) is het effect van ontmoetingskansen op de mate waarin men participeert aan het sociale leven mogelijk nog sterker voor ouderen, omdat men meer op de buurt aangewezen raakt naarmate men ouder wordt.

Bovenstaande studies wijzen duidelijk op het verband tussen de fysieke en sociale dimensie van de woonomgeving.

2.2 De sociale dimensie van de woonomgeving

De sociale dimensie van de woonomgeving komt enerzijds tot uiting in de sociale en culturele interactiemogelijkheden en ontmoetingskansen die er in de buurt aanwezig zijn en anderzijds via de lokale relaties en sociale verbanden (Peace *et al.* 2006). Hieronder schetsen we enkele centrale concepten en argumenten in het debat over de sociale dimensie van de woonomgeving.

2.2.1 *Netwerkcohesie versus buurtcohesie*

De begrippen netwerkcohesie en buurtcohesie verwijzen naar een discussie in de literatuur over de mate waarin de buurt als fysieke omgeving nog van belang is voor het vormen van ‘gemeenschap’ of solidaire verbanden tussen mensen (Blokland 2005).

Enerzijds benadrukken verschillende auteurs dat ‘fysieke nabijheid’ aan belang heeft ingeboet door toegenomen transport- en communicatiemogelijkheden, waardoor sociale relaties zich ‘geografisch ontbinden’ (bv. Wellman 1979). Zij onderstrepen het belang van een netwerkanalytische benadering van ‘gemeenschap’. Niet een afgebakende fysieke ruimte, maar wel de sociale netwerken die een territorium overschrijden – ‘netwerkcohesie’ – vormen dan het startpunt voor de studie van gemeenschap (Hortulanus en Machielse 2001).

Anderzijds tonen verschillende studies aan dat de buurt belangrijk blijft voor diverse vormen van sociale verbondenheid. Zo vormen buurtgerichte relaties vaak een alternatief voor individuen die geen of weinig toegang hebben tot sociale netwerken buiten de buurt (Thomése 1998; Völker 2000; Kearns & Parkinson 2001; Völker *et al.* 2007; Buffel *et al.* 2008). Ouderen die over minder economische hulpbronnen beschikken en ouderen wier actieradius kleiner geworden is door toenemende problemen met mobiliteit zouden dan ook afhankelijker zijn van de ‘cohesie’ in

hun buurt (Thomése 1998). Met de term ‘buurtcohesie’ wordt verwezen naar een klein geografisch gebied waar mensen elkaar kennen, ontmoeten en solidair zijn met elkaar. Om deze buurtcohesie te ontwikkelen, is de feitelijke aanwezigheid in de buurt en de ontwikkeling van sociale contacten van wezenlijk belang, alsook de aanwezigheid van ruil- en steunrelaties, afspraken tussen bewoners over aspecten van het samenleven (bv. m.b.t. geluidsoverlast, visuele overlast, feestjes) en het bestaan van een groepsoriëntatie (Hortulanus & Machielse 2001).

Het werk van Völker (2000) toont aan dat buren een aanzienlijke rol spelen in de persoonlijke netwerken van mensen. Met behulp van naamgeneratoren, items in een vragenlijst die namen van netwerkleden genereren, brengt Völker de netwerken van de Nederlandse bevolking in kaart. ‘Buren’ zijn in deze studie de interactiepartners die in reactie op een bepaalde naamgenerator (bv. Stel u hebt probleem X, op wie zou u een beroep doen?) door de respondent als ‘buur’ werden geclassificeerd. Het onderzoek stelt vast dat ongeveer 20% van de potentiële steungevers in iemands gehele netwerk buren zijn. Van het netwerk waarvan men gereedschappen of alledaagse benodigdheden leent, is dit zelfs 50%. Buren blijken vooral van belang voor vormen van instrumentele steun, zoals het lenen van gereedschap en hulp bij klussen in en rond het huis.

In hun studie naar de relatieve omvang en samenstelling van burennetwerken bij 65-plussers in Nederland stellen Thomése en van Tilburg (2000) vast dat 60% van de belangrijkste relaties in het persoonlijke netwerk in de buurt gelegen is. De relaties met de partner, huisgenoten, ouders en (schoon)kinderen werden niet meegeteld in de buurtnetwerken. Wederkerige, vertrouwensvolle relaties met buren blijken voor heel wat ouderen een gevoel van tevredenheid en veiligheid in de buurt met zich mee te brengen (Walker & Hiller 2007).

2.2.2 *De sterkte van sociale banden*

Buurtrelaties worden vaak getypeerd als ‘zwakke’ of ‘afwezige’ banden en minder als ‘sterke’ sociale banden (cf. Blokland 2005). In zijn toonaangevende werk *The strength of weak ties* bespreekt Granovetter (1973) het onderscheid tussen dit soort banden. Sterke, duurzame en diepgaande banden worden in verband gebracht met sociaal welbevinden en emotionele steun (cf. *bonding* sociaal kapitaal). Zwakke banden, of minder diepgaande relaties met kennissen, kunnen aangewend worden indien nodig; deze banden vormen de connecties tussen mensen en groepen (cf. *bridging* sociaal kapitaal). Granovetter (1973) benadrukt het belang van zwakke banden in een persoonlijk netwerk. Mensen met veel zwakke banden kunnen namelijk mensen bereiken over verschillende groepen heen. Vanwege het overbruggende karakter van zwakke banden zijn deze banden niet alleen een belangrijke bron van sociale mobiliteit bij individuen, maar ook van het sociaal weefsel van de samenleving (Buffel *et al.* 2009).

Daarnaast zijn er ook afwezige bindingen. Deze worden gekenmerkt door de afwezigheid van elke relatie tussen individuen. Het zijn oppervlakkige banden zonder enige essentiële betekenis, bijvoorbeeld tussen mensen in dezelfde straat of tussen de verkoper in de krantenwinkel en zijn klanten (Soenen 2009). Aan de hand van *small talk* kunnen deze banden ontwikkeld worden. Het dagelijkse praatje met de bakker over het weer is hier een voorbeeld van. Deze summiere vormen van sociaal contact ontstaan door het buurtgebruik en geeft mensen het gevoel zich thuis te voelen in de buurt (Henning & Lieberg 1996). Soenen (2009) spreekt in dit verband over een *light* versie van gemeenschap. Volgens Forrest (2009) dienen onderzoekers niet alleen aandacht te hebben voor sterke banden, maar ook voor zwakke en afwezige lokale banden, omdat deze vaak een bron zijn van algemeen welzijn en een brug kunnen vormen naar sterkere banden.

2.2.3 Gelegheden en restricties tot sociaal contact in de buurt

Vaak wordt gesteld dat ouderen afhankelijker zijn van de ‘kansen’ die hun nabije omgeving biedt om sociale relaties te handhaven (Thomése & van Tilburg 2000). Völker *et al.* (2007, 101) beschouwen de ontmoetingskansen die aanwezig zijn in de buurt als een belangrijke voorwaarde voor het vormen van ‘gemeenschap’: “No mating without meeting” (Verbrugge 1977). Ontmoetingskansen verwijzen naar de plaatsen waar mensen samenkomen, zoals winkels, parken, voorzieningen, vergaderruimtes, enz. Er worden vaak zwakke en afwezige sociale banden gevormd.

Andere auteurs wijzen er op dat bepaalde ontmoetingsplaatsen ook mensen kunnen uitsluiten van gebruik, doordat ze duidelijk de ruimte vormen van een bepaalde groep (Phillipson 2007). De concurrentiestrijd rond deze plekken kan een potentiële bron van irritatie zijn. Zitbanken in een park zijn voor ouderen bijvoorbeeld belangrijk als rustplaats, maar vormen tegelijkertijd een aantrekkelijke ontmoetingsplaats voor jongeren (Galle & Van Der Wagt 2007).

2.3 De psychologische dimensie van de woonomgeving

De psychologische dimensie verwijst naar de individueel beleefde aspecten van de woonomgeving en de emotionele band met de buurt (Peace *et al.* 2007). Ouder worden, wordt vaak geassocieerd met een toenemende intensiteit van gevoelens ten aanzien van de lokaliteit. Heel wat gerontologen hanteren concepten als ‘plaatsidentiteit’, ‘buurthechting’, ‘plaatsgevoel’ of *belonging* om te wijzen op de sterke emotionele verbondenheid van ouderen t.a.v. hun leefomgeving (bv. Young *et al.* 2004; Gilleard *et al.* 2007). *Place attachment* wordt in die context vaak omschreven als een positieve, affectieve link tussen een individu en een specifieke plaats die geassocieerd wordt met individuele ervaringen of met een gemeenschappelijk gevoel (Hidalgo & Hernández 2001). Deze verbondenheid

kan leiden tot *place identity*. De plaats waarmee men zich verbonden voelt, wordt dan een component van de persoonlijke identiteit (Hidalgo & Hernández 2001).

Het al dan niet vrij kunnen kiezen van de eigen woonplaats speelt hierbij een grote rol. Sommige ouderen kiezen niet waar ze wonen, maar zijn eerder ‘veroordeeld’ tot een bepaalde buurt, bijvoorbeeld in achtergestelde wijken waar huisvesting betaalbaar, maar vaak ook het minst leeftijdsvriendelijk, is (Phillipson 2007). Het wonen in een achtergestelde wijk kan negatieve effecten hebben op de mogelijkheden en aspiraties van de individuele bewoner van die wijk, alsook op de band die men ontwikkelt met die woonomgeving. Verschillende auteurs (zie o.a. Rose 1995; Massey 1997) wijzen er in dit verband op dat een bepaalde plaats verschillende betekenissen kan hebben voor verschillende groepen of individuen. Bepaalde groepen associëren hun buurt met insluiting, geborgenheid en veiligheid. Anderen kunnen diezelfde plaats, met mogelijke sociale controle en opgelegde groepsverwachtingen, als verstikkend ervaren (Portes 1998). De buurt kan dus niet alleen een bron van inclusie, maar ook een bron van sociale uitsluiting en isolatie zijn. In hun studie naar percepties van het ouder worden in achtergestelde buurten in Engeland stellen Scharf *et al.* (2005) bijvoorbeeld vast dat ervaringen met criminaliteit een sterke negatieve impact hebben op de sociale betrokkenheid op latere leeftijd. De plaats waar men woont, werkt de ervaring van sociale uitsluiting hier duidelijk in de hand.

3. Doelstelling van het onderzoek

Deze studie valt uiteen in drie centrale onderzoeksvragen. Ten eerste gaan we na hoe ouderen de gebouwde omgeving ervaren en gebruiken. Een tweede vraag betreft de wijze waarop ouderen de verbondenheid in hun buurt en de (verschillende soorten) sociale banden met burens percipiëren. Ten derde bestuderen we de emotionele band van ouderen met hun buurt, en de wijze waarop deze tot uitdrukking komt. We hebben daarbij specifieke aandacht voor de diversiteit aan opvattingen en betekenissen m.b.t. fysieke, sociale en psychologische vormen van verbondenheid en willen een zicht krijgen op de onderliggende dynamieken en samenhang tussen deze dimensies.

4. Onderzoeksopzet

4.1 Achtergrond van deze studie

Deze studie kadert binnen een breder onderzoeksproject van de vakgroep Educatiewetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel naar de verschillende aspecten

ten van de levenskwaliteit van 60-plussers. Deze ‘Ouderenbehoefteonderzoeken’ worden gevoerd op gemeentelijk niveau; de resultaten worden ter beschikking gesteld in functie van de opmaak van een lokaal ouderenbeleidsplan. 46788 ouderen uit 99 steden en gemeentes namen reeds deel aan dit onderzoek. Voor een uitgebreidere beschrijving van de methodologie van dit onderzoek verwijzen we naar het boek *Schaakmat of aan zet* (Verté *et al.* 2007). Met deze kwalitatieve studie willen wij enkele thema’s uit deze kwantitatieve onderzoeken in de diepte exploreren met het oog op een beter begrip van de persoons- en contextgerelateerde processen en dynamieken van de ervaren lokale verbondenheid.

4.2 Selectie van het onderzoeksgebied

4.2.1 Gemeentes met hoge of lage plaatsverbondenheid

De gemeente Oostkamp werd geselecteerd op basis van de data verzameld in de ‘Ouderenbehoefteonderzoeken’ (Verté *et al.* 2007). Deze data boden ons de mogelijkheid om 99 representatief bevraagde steden en gemeentes te vergelijken op vlak van plaatsverbondenheid. Zo konden we een ranking maken en de twee gemeentes identificeren met de hoogste plaatsverbondenheid (Glabbeek en Oostkamp) en de laagste plaatsverbondenheid (Sint-Niklaas en Liedekerke). Daarbij vergeleken we de scores op verschillende indicatoren van plaatsverbondenheid, zoals ‘prettig wonen’, ‘buurtbetrokkenheid’, ‘tevredenheid over contact met burens’ en ‘potentiële steun van burens’. Tabel 1 biedt een overzicht van de scores van vier gemeentes op deze indicatoren van plaatsverbondenheid. Kijken we specifiek naar de case van Oostkamp, kunnen we stellen dat vooral het percentage ouderen dat beroep kan doen op burens voor steun en hulp in het huishouden wanneer dit nodig is, aanzienlijk hoger ligt ($M = 62.8\%$) dan in andere Vlaamse gemeentes ($M = 41.1\%$).

Tabel 1. Indicatoren van plaatsverbondenheid (%).

	Hoge plaatsverbondenheid		Lage plaatsverbondenheid		M*
	Glabbeek	Oostkamp	Sint-Niklaas	Liedekerke	
Prettig wonen in de wijk	85.3	85.7	73.7	75.7	80.7
Buurtbetrokken	48.7	32.5	20.0	27.9	31.1
Tevreden over contact met burens	87.5	88.9	77.7	78.4	84.4
Burens als potentiële steun	46.9	62.8	34.0	27.4	41.1

* Mean van alle 99 gemeentes.

We selecteerden Oostkamp als onderzoekslocatie voor deze studie, een gemeente met relatief hoge scores op indicatoren van plaatsverbondenheid. Deze keuze sluit aan bij de aanbevelingen van Forrest en Kearns (2001) en Forrest (2009) over de noodzaak van verder onderzoek in het domein van buurt- en gemeenschapsstudies. Zij tonen aan dat het gros van de bestaande studies in dit veld zich focussen op achtergestelde en kansarme stadsbuurten. Eén van de gevaren van dergelijke focus is echter dat bepaalde concepten zoals ‘sociaal kapitaal’ en ‘plaatsverbondenheid’ deel gaan uitmaken van wat zij het ‘deficit theory syndrome’ noemen. Het gevolg is een eenzijdige nadruk op een *tekort aan plaatsverbondenheid* in buurten of bij individuen. Forrest en Kearns pleiten dan ook voor meer onderzoek in andere types locaties dan achtergestelde buurten, waar plaatsverbondenheid niet zozeer in het teken van een tekort staat.

4.2.2 *Determinanten van plaatsverbondenheid op latere leeftijd*

Verschillende factoren kunnen aan de basis liggen voor de gevonden variatie inzake plaatsverbondenheid tussen gemeentes. Hoewel de resultaten van onderzoeken naar de determinanten van plaatsverbondenheid (of aanleunende concepten zoals ‘gemeenschap’ en ‘*place attachment*’) niet altijd eenduidig zijn, kunnen we volgende tendensen onderscheiden. Plaatsverbondenheid is doorgaans hoger indien:

- men in een gebied woont met een lagere urbanisatiegraad (bv. Thomése & van Tilburg 2000; Young *et al.* 2004);
- men reeds lange tijd in een buurt woont (bv. Young *et al.* 2004; Gilleard *et al.* 2007; Phillipson 2007);
- men huiseigenaar is (bv. Mesch & Manor 1998; Völker *et al.* 2007);
- men over een hoger beschikbaar gezinsinkomen beschikt (bv. Thomése & van Tilburg 2000; Young *et al.* 2004);
- men meer op elkaar lijkt, wat betreft levensstijl, inkomen, beroep (bv. Völker *et al.* 2007);
- er meer ontmoetingskansen aanwezig zijn in de buurt (bv. Völker *et al.* 2007);
- men (zeker wat betreft ouderen) in een gebied woont gekenmerkt door een hoge graad van ‘*age-friendliness*’ (met o.a. toegankelijke voorzieningen, weinig druk verkeer, weinig lawaaihinder en weinig verloedering) (bv. Walker & Hiller 2007; De Donder 2011);
- men minder onveiligheidsgevoelens ervaart (bv. Oh & Kim 2009; De Donder 2011).

Om een dieper inzicht te bieden in de variatie inzake plaatsverbondenheid, belicht tabel 2 verschillende van bovenstaande determinanten voor elk van de vier gemeentes. Mogelijke determinanten van plaatsverbondenheid die aan bod

komen in de 'Ouderenbehoefteonderzoeken' zijn: 'urbanisatiegraad van de gemeente', 'woonduur in de gemeente', 'huiseigenaarschap', 'sociaaleconomische status gemeente via gezinsinkomen en opleidingsniveau' en verschillende aspecten van een 'leeftijdsvriendelijke omgeving' zoals 'ontmoetingskansen in de wijk' (samengesteld uit 18 mogelijkheden waaronder kruidenierszaak, slager, rustbanken ...), 'de aanwezigheid van gezelligheids- en ontspanningsmogelijkheden in de buurt', 'weinig verkeersdrukte' en 'veiligheidsgevoelens'.

Tabel 2. Determinanten plaatsverbondenheid.

	Hoge plaatsverbondenheid		Lage plaatsverbondenheid		M*
	Glabbeek	Oostkamp	Sint-Niklaas	Liedekerke	
Urbanisatiegraad	Semiruraal	Semiruraal	Urbaan	Urbaan	/
Woonduur in de gemeente (in jaren)	56.7	49.0	52.8	54.1	49.9
Huiseigenaars	96.5%	80.4%	75.2%	87.7%	82.4%
Laag gezinsinkomen (< 1000 euro)	23.6%	30.8%	26.1%	22.5%	26.8%
Laag opgeleid (max. lager onderwijs)	34.8%	48.9%	46.0%	49.9%	43.3%
Te weinig ontmoetingskansen in de wijk	53.6%	37.8%	43.9%	41.5%	43.9%
Onvoldoende gezelligheids- en ontspanningsmogelijkheden in de wijk	22.0%	18.3%	24.9%	29.0%	23.7%
Te druk verkeer	41.0%	35.6%	51.9%	49.3%	45.7%
Vervoersproblemen	9.7%	12.5%	16.0%	17.2%	14.3%
Verloedering/vervuiling in de wijk	4.0%	4.0%	8.1%	7.9%	6.4%
Lawaaihinder	14.9%	16.5%	28.8%	24.5%	22.6%
Onveiligheidsgevoelens	46.9%	46.0%	63.0%	60.5%	55.6%

* Mean van alle 99 gemeenten.

Vet gedrukt: hoger dan Vlaams gemiddelde.

Schuin gedrukt: lager dan Vlaams gemiddelde.

Hoewel er geen eenduidige conclusies te trekken zijn uit tabel 2, kunnen we enkele tendensen aangeven die met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden. Op vlak van 'urbanisatiegraad'¹ stellen we vast dat de gemeentes met de hoogste plaatsverbondenheid semiruraal zijn, en de gemeentes met de laagste plaatsverbondenheid een urbaan karakter hebben. Dit leunt aan bij de bevindingen van Thomése en van Tilburg (2000). Zij tonen aan dat de verbonden

denheid met de buurt sterker is in minder geürbaniseerde gebieden. Wat betreft 'woonduur in de gemeente' vinden we geen eenduidige resultaten. Wij vinden geen ondersteuning voor de vaststelling van Gilleard *et al.* (2007) dat plaatsverbondenheid hoger is wanneer de gemiddelde woonduur hoger is. Op vlak van huiseigenaarschap blijken er veel eigenaars te zijn in Glabbeek en Liedekerke. Oostkamp en Sint-Niklaas daarentegen hebben minder huiseigenaars dan gemiddeld in Vlaanderen werd waargenomen. Deze cijfers bieden m.a.w. geen ondersteuning voor de eerder vastgestelde positieve relatie tussen huiseigenaarschap en plaatsverbondenheid (Völker *et al.* 2007). Vervolgens blijkt ook dat de gemeentes met hoge plaatsverbondenheid geen duidelijke verschillen vertonen met gemeentes met een lage plaatsverbondenheid op vlak van sociaaleconomische status.

De resultaten m.b.t. de variabelen aangaande 'verkeer', 'vervoer', 'verloedering' en 'veiligheid', tonen wel een patroon zoals dat verwacht werd vanuit de literatuur. Respondenten uit Oostkamp en Glabbeek voelen zich veiliger, rapporteren minder vervoers- en verkeerproblemen, vinden dat hun wijk properder is en ervaren minder lawaaihinder. Ouderen die in deze gemeentes met een hoge plaatsverbondenheid wonen, blijken bovendien meer tevreden over het aanbod van gezelligheid- en ontspanningsmogelijkheden; dit geldt voornamelijk voor de gemeente Oostkamp. Verder ligt ook het percentage ouderen dat vindt dat de wijk te weinig ontmoetingskansen biedt het laagst in Oostkamp. Concluderend kunnen we stellen dat het vooral de factoren zijn die in verband worden gebracht met een 'leeftijdsvriendelijke omgeving' (zoals ontmoetingskansen; wandelbare, propere en veilige buurt; en aangepaste vervoersmogelijkheden) die blijken samen te hangen met 'plaatsverbondenheid op latere leeftijd'.

4.2.3 *Afbakening onderzoeksgebied: Oostkamp centrum*

Omdat plaatsverbondenheid niet alleen kan verschillen van gemeente tot gemeente, maar ook van wijk tot wijk, kozen we ervoor het onderzoeksgebied verder af te bakenen. Aan de hand van twee focusgroepen met gemeenteactoren en sleutelfiguren uit middenveldorganisaties werd besloten het onderzoeksgebied nader te bepalen tot het gebied rond het centrum van Oostkamp. Het criterium was dat de respondenten zich zelfstandig, te voet of met de fiets naar het centrum van de gemeente konden verplaatsen.

4.3 **Onderzoekspopulatie**

In totaal namen 36 respondenten deel aan dit onderzoek, waarvan 16 respondenten geïnterviewd werden in twee focusgroepen. In de eerste focusgroep kwamen 7 personen aan het woord die een sleutelpositie vervullen op het gebied van

ouderenbeleid of dienstverlening aan ouderen in de gemeente. Aan de tweede focusgroep namen 9 ouderen deel die actief zijn als vrijwilliger in middenveldorganisaties of als 'sleutelfiguren' in de gemeente werden aangeduid. Daarnaast bevroegen we 20 ouderen, 11 vrouwen en 9 mannen, via semigestructureerde individuele interviews. Analoog met de 'Ouderenbehoefteonderzoeken' en het decreet houdende 'de stimulering van een inclusief Vlaams ouderenbeleid en de beleidsparticipatie van ouderen' (2004) werden ouderen gedefinieerd als personen die de leeftijd van 60 jaar hebben bereikt.

Alle individueel bevroegde ouderen woonden in het afgebakende onderzoeksgebied. Met het oog op een optimale afspiegeling van de diversiteit van de ouderenpopulatie betrokken we de respondenten via diverse informele en formele netwerken, zoals het lokale verenigingsleven, bijeenkomsten op ontmoetingsplaatsen in de buurt, informele activiteiten, het ontmoetingshuis van welzijnsschakels en het OCMW.

De gemiddelde leeftijd van de bevroegde ouderen op het moment van de studie was 76.5 jaar. De jongste respondent was 60 jaar, de oudste 100 jaar. 8 van de 20 ouderen, die individueel geïnterviewd werden, waren op het moment van het interview gehuwd of leefden samen met hun partner. 4 respondenten waren ongehuwd en 8 respondenten waren weduw(e)/naar. Onder de 20 respondenten waren er 9 respondenten met een verminderde fysieke mobiliteit; zij hadden problemen met dagelijkse activiteiten zoals wandelen en trappen nemen. Wat betreft het voormalige beroep, waren er 7 bedienden, 6 arbeiders, 3 zelfstandigen, 2 huisvrouwen en 1 landbouwer. Twaalf senioren woonden reeds 60 jaar of langer in de gemeente, 4 respondenten woonden er tussen de 35 en 40 jaar en 4 respondenten verhuisden 5 à 10 jaar geleden naar hun huidige woonplaats.

4.4 Dataverzameling

De dataverzameling vond plaats tussen november 2008 en maart 2009. Via datatriangulatie, het hanteren van verschillende methodes van dataverzameling, bevroegen we diverse aspecten van de beleving om een gelaagd inzicht te krijgen in de wijze waarop ouderen hun buurt ervaren. We maakten gebruik van focusgroepen, semigestructureerde individuele interviews, *mental mapping* en *go-along* interviews.

De twee focusgroepinterviews met gemeentelijke actoren en vrijwilligers uit middenveldorganisaties waren verkennend van aard en gericht op het exploreren van opvattingen en genereren van verschillende thema's. Op basis van de resultaten van de focusgroepen werden de probleemstelling, de thema's en de aanpak van het onderzoek verder verfijnd (Baarda, de Goede & Teunissen 2005).

Voor de individuele bevraging van ouderen hanteerden we semigestructureerde interviews op basis van een topiclijst, waardoor er binnen de aangehaalde topics ruimte bleef om nieuwe of onvoorziene onderwerpen aan te snijden. Als startpunt voor deze interviews maakten we gebruik van *mental mapping*. Deze methode biedt de mogelijkheid om de subjectieve definitie (o.a. omvang, constituerende elementen) van een buurt in beeld te brengen via een schets op papier (Kitchin & Friendschuh 2000).

Om een beeld te vormen van de wijze waarop ouderen interageren met de verschillende dimensies van hun buurt, hanteerden we *go-along-interviews*, een vorm van diepte-interviews waarbij respondenten de onderzoeker gidsen door hun buurt en hun belevingen en ervaringen delen (Carpiano 2009). Het verschil met de semigestructureerde interviews was dat bij de *go-along-interviews* geen topiclijst vastlag; de respondenten bepaalden zelf wat ze ter sprake brachten. Niet al onze respondenten waren bereid of in staat om te participeren aan een *go-along interview* of aan *mental mapping*. In totaal legden we 6 *go-along-interviews* af. De belangrijkste redenen waarom respondenten niet deelnamen aan *go-alongs* interviews waren: het slechte weer, tijdsgebrek en mobiliteitsproblemen. 15 respondenten tekenden hun buurt, 5 respondenten gaven aan dit liever niet te doen.

4.5 Data-analyse

De focusgroepen, semigestructureerde interviews en *go-along* interviews werden op band opgenomen en verbatim uitgetikt. De data werden gecodeerd aan de hand van codes uit de topiclijst en nieuwe codes, toegekend op basis van de onvoorziene onderwerpen die door de respondenten werden aangehaald. Vervolgens werden codes per onderwerp gebundeld en kernlabels toegekend, die overeenstemden met de verschillende dimensies van de woonomgeving. Deze kernlabels en de geordende codes vormden vervolgens de basis voor de rapportering. Tijdens de interpretatie van de gegevens werkten we aan de hand van het principe van de intersubjectiviteit: de eis dat de betrokken onderzoekers onafhankelijk van elkaar tot dezelfde conclusies komen.

5. De gemeente Oostkamp: een korte schets

Oostkamp ligt in de provincie West-Vlaanderen, tussen Brugge en Torhout, en bestaat uit vier deelgemeentes: Oostkamp, Ruddervoorde, Waardamme en Hertsberge. Vooral de deelgemeente Oostkamp is de laatste jaren geëvolueerd van een landelijke naar een meer verstedelijkte gemeente. De verstedelijking is voornamelijk te wijten aan de komst van enkele hoogtechnologische, transport- en

distributiebedrijven en handelszaken. Deze bedrijven vonden er sinds de jaren zestig hun thuisbasis en zorgden voor werkgelegenheid. Door de stijgende werkgelegenheid groeide de bevolking van Oostkamp. In de periode 1976-2007 steeg het inwonersaantal van 18 677 naar 21 948 (Gemeentelijke Ruimtelijk Structuurplan Oostkamp 2006).

In januari 2007 woonden er 5004 personen die de leeftijd van 60 jaar hadden bereikt, wat neerkomt op 22.8% van de totale bevolking in Oostkamp. Het aandeel 60-plus vrouwen in Oostkamp (53.8%) ligt iets lager dan het Vlaamse gemiddelde (54.8%). Er wonen ook relatief meer weduw(e)naars en gehuwden. Het aantal ouderen dat gescheiden, nooit getrouwd is of samenwoont, ligt aanmerkelijk lager dan het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddelde inkomen van de inwoners van Oostkamp is iets hoger dan het gemiddelde. Er zijn relatief meer ouderen die in de hoogste en de laagste inkomenscategorieën vallen (Verté & De Witte 2006).

Het aanzicht van de gemeente Oostkamp is de laatste jaren sterk veranderd. Het centrum van Oostkamp werd heraangelegd met o.a. een verfraaiing van pleinen, straten en voetpaden. Het zwaar verkeer werd uit het centrum geweerd. De gemeente kocht het voormalige terrein van Coca-Cola en bouwt er een bestuurs- en dienstencentrum, met een polyvalente zaal voor sociaal-culturele activiteiten. Tevens werden er veel appartementen gebouwd in het centrum, waar heel wat ouderen zich huisvestten. De meeste van deze appartementen zijn huurwoningen op de private markt.

6. Resultaten

6.1 Perceptie van de fysieke woonomgeving

De *mental mapping* toonde aan dat de definitie die de respondenten aan hun “buurt” geven, overeenkomt met wat in de literatuur omschreven wordt als *home area* (Kearns & Parkinson 2001), namelijk het gebied dat zich binnen een wandelafstand van vijf à tien minuten van het eigen huis bevindt. De “buurt” werd omschreven als de woning, de straat waarin ze wonen en in een aantal gevallen ook enkele aanpalende straten. De geografische reikwijdte van wat als “buurt” ervaren werd, leek enerzijds samen te hangen met de specifieke kenmerken van de fysieke omgeving en anderzijds met de persoonlijke mobiliteit. Zo omschreven alle respondenten die in een drukker straat wonen hun buurt als hun straat. Ouderen wier actieradius was afgenomen, tekenden een kleinere buurt. Een oudere man met een verminderde fysieke mobiliteit vertelde:

“... Mijn buurt, dat is mijn appartement (INT 20)”.

De meeste ouderen omschreven hun fysieke woonomgeving in positieve zin. Adjectieven die het vaakst vernoemd werden in relatie tot de fysieke ruimte waren: “mooi”, “rustig” en “proper”. De groene ruimtes, de rustbanken en het goed georganiseerde, bereikbare openbaar vervoer werden meerdere malen als kwaliteiten van de gemeente aangehaald. Oostkamp biedt volgens deze respondenten alle voordelen van de stad, zonder de drukte ervan. Bijvoorbeeld:

“Het is hier niet zo druk en toch kun je hier alles bekomen wat je wilt. Je moet niet meer naar de stad gaan (INT 1).”

Andere respondenten gaven echter aan dat ze het centrum van Oostkamp te druk vinden. Door het drukke verkeer voelden ze zich soms onveilig als zwakke weggebruiker en vermeden ze bepaalde plaatsen. Er was wel al enige verbetering te merken volgens hen. Zo werd het zwaar verkeer door de ring rond Oostkamp uit het centrum geweerd en deed de gemeente verschillende inspanningen om de omgeving gebruiksvriendelijker te maken. Toch bleek dat men zich daardoor niet per definitie veiliger voelde, zeker op plaatsen waar geen fietspaden of -stroken zijn en fietsers tussen de auto’s rijden.

De diversiteit aan opvattingen over de fysieke woonomgeving bleek onmiskenbaar samen te hangen met de persoonlijke mobiliteit van de respondenten. Vooral minder mobiele ouderen wezen tijdens de *go-along interviews* op enkele hinderpalen en drempels, zoals versperde voetpaden door bouwmaterialen, reclameborden of fout geparkeerde wagens. Men moest daardoor op straat wandelen, wat hen onzeker maakte. Volgens Lawton (1982) worden ouderen geconfronteerd met een gevoel van onmacht wanneer zij over te weinig ‘competenties’ (zoals mobiliteit) beschikken om de ‘omgevingsdruk’ (zoals drempels in het wegdek) aan te kunnen. Dit gevoel van onmacht uit zich bijvoorbeeld in de schrik om te vallen.

“Het is dat (wijzend naar een dekselriolering) dat ik wil zeggen dat zo gevaarlijk is. [...] Er gaat daar eens iemand vallen. Of ligt het aan mij misschien (INT 7)?”

Een ander voorbeeld waarin de relatie tussen de ervaren fysieke woonomgeving en de eigen mobiliteit aan het licht kwam betrof de inspanning die het vergde om afstanden te overbruggen. Door de komst van supermarkten aan de rand van Oostkamp waren twee buurtwinkels uit het straatbeeld verdwenen. Sommige ouderen waren daardoor aangewezen op hulp van derden voor hun dagdagelijkse inkopen. Zij misten de buurtwinkel het meest. Een oudere man vertelde:

“Nu zijn er praktisch geen kleine winkels meer. Vroeger als je iets miste, ging je naar buiten... voor het één en het ander. Nu moet ik het allemaal vragen [aan anderen]. Het duurt dikwijls veertien dagen vooraleer ik iets dat ik nodig heb vastkrijg (INT 2).”

De fysieke nabijheid van buurtwinkels bleek nauw samen te hangen met aspecten van de sociale en psychologische dimensies van de woonomgeving. Zo vormde de sociale functie van deze winkels, en het feit dat men er dagelijkse contacten onderhield met buurtbewoners, een belangrijke reden waarom veel respondenten deze buurtwinkels misten. Het lijkt er op dat de ruimtelijke scheiding van functies als wonen, winkelen en vrijetijdsbesteding enigszins verhinderen dat er gemeenschap gevormd wordt in de buurt (cf. Jacobs 1961 in Völker & Verhoeff 1999). Volgend fragment illustreert dit:

“Je kwam veel meer mensen tegen en iedereen kende mekaar beter. Maar nu als je naar het dorp moet [om inkopen te doen]; de mensen kennen mekaar niet meer zo goed en als je in die buurtwinkel kwam dan kon je praten en iedereen kende mekaar. Het was ook een goede baas die veel nieuwtjes wist (INT 13).”

Op de hoogte blijven van deze “nieuwtjes” bleek ook de emotionele band met hun buurt te bevorderen. De vroegere buurtwinkel, een semipublieke ruimte waar een zekere familiariteit heerste, gaf deze ouderen het gevoel ingebed te zijn in hun omgeving. Volgens Blokland (2005) komt dit doordat men anderen sociaal kan plaatsen, wat een versterkt gevoel van *belonging to place* geeft.

De verwevenheid tussen de fysieke en de overige dimensies van de woonomgeving kwam ook tot uiting wanneer respondenten het hadden over de veranderingen in het aanzicht van de gemeente, zoals de vrij recent gebouwde appartementen met nieuwe huurders als gevolg. Scharf *et al.* (2003) wijzen erop dat men op latere leeftijd kritischer wordt over de gevolgen van veranderingen in de omgeving, wat zich vaak uit in een zekere ontevredenheid over het *sociale* karakter van de buurt of bepaalde bewonersgroepen. Dit zou gepaard gaan met het gevoel dat het moeilijker is geworden om een zekere *plaatsidentiteit* te behouden (Scharf *et al.* 2003). Dit weerspiegelde zich duidelijk in de wijze waarop enkele respondenten de veranderingen in het centrum van Oostkamp in verband brachten met de komst van “inwijkelingen”, een term die gebruikt werd om te verwijzen naar inwoners die afkomstig zijn uit andere gemeentes. Volgens enkele respondenten was de publieke familiariteit daardoor langzaamaan afgebrokkeld. Enkele fragmenten:

“Oostkamp heeft in de loop der jaren toch wel een hele, ik ga niet zeggen metamorfose maar toch een evolutie doorgemaakt. [...] We komen eigenlijk van een eerder landelijke gemeente naar een ja, [...] toch wel met enorm veel inwijkelingen van buiten Oostkamp (FOC 1).”

“Die vreemdelingen, zoals in de nieuwe appartementen hier [...], tegen dat ge weet dat ze van Oostende of van Brugge zijn, is er weeral twee jaar voorbij (INT 8).”

6.2 Perceptie van de sociale woonomgeving

6.2.1 De betekenis van burenrelaties

Uit de interviews bleek dat veel respondenten belang hechten aan vriendelijke buren die ze kunnen vertrouwen en waarop ze een beroep kunnen doen wanneer nodig. Hoewel de mate waarin men contact zoekt met buren verschilde van persoon tot persoon, bleken buren over het algemeen een subtiele, maar centrale plaats in te nemen in het dagdagelijkse leven van de meeste ouderen.

Vaak bleek het contact met buren om *small talk* te gaan. De meeste respondenten hechtten een groot belang aan deze dagelijkse “babbeltjes”. Vooral voor alleenstaande en nooit getrouwde ouderen speelden deze contacten een essentiële rol in hun dagelijkse leven. Onze resultaten bevestigden eerder onderzoek over de rol van zwakke en afwezige banden voor het ontwikkelen van een “thuisgevoel” in de buurt (Henning & Lieberg 1996). Een weduwnaar vertelde:

“Het is wel gezellig dat je niet helemaal alleen woont, dat je een keer iemand ziet, dat je goedendag zegt. Ik ga niet zeggen voor de gezelligheid, maar ’t is toch een teken van vriendschap en erkenning als ge mekaar tegenkomt en dat ge vraagt hoe het is enzovoort (INT 20).”

In overeenstemming met eerder onderzoek (Völker 2000) werden “buren” het vaakst vermeld in relatie tot instrumentele steun, zoals het “uitlenen van een ladder”, “gebruiken van een boormachine”, “de postbus legen”, “boodschappen doen” en “de rolluiken naar beneden doen”.

Enkele ouderen bleken ook bewust te investeren in hun burenrelaties omdat ze wilden dat hun buren er ook waren voor hen wanneer dit nodig was. Een man vertelde over het belang van reciprociteit in burenrelaties:

“Mensen die vroeger veel gedaan hebben voor buren gaan ervan terug krijgen. Maar mensen die gewoon zijn om geïsoleerd te leven voel je dat later ook van oei, ik zit hier nu en niemand kijkt naar me om (FOC 2).”

Slechts enkele respondenten gaven aan dat ze ook beroep deden op buren “wanneer ze een mindere dag hadden”, problemen wilden bespreken of emotionele steun konden gebruiken. De partner, familie en vrienden bleken daarvoor eerder in aanmerking te komen. Opmerkelijk was echter dat heel wat van de “vrienden” met wie de respondenten nog regelmatig contact hadden in de onmiddellijke nabijheid woonden. Zij werden niet als “buren” beschouwd omdat ze enkele huizen verderop woonden of simpelweg omdat zij als “vrienden” bekeken werden en minder als “buren”. Een fragment uit een interview met een 78-jarige vrouw:

“[...] Er is nog gisterenavond een vriendin geweest van het kerkplein die iets moest vertellen privé en ze weet dat ik dat niet verder vertel. Dat zijn van die vriendinnen... (respondent)”

“En waar woont die?” (interviewer)

“2 huizen verder.”

“En zie je die dan als vriendin of als buurvrouw?” (interviewer)

“Twee huizen verder dat zijn burens, maar het is toch eerder een vriendin. Altijd met kerstdag wordt er een cadeautje gegeven. Het is wel een vriendin. [...]. Ze komt ook alles vragen. Uitleg vragen en ze komt alles vertellen als er iets gebeurd is (INT 6).”

“Privacy” en “onafhankelijkheid” kwamen in heel wat interviews naar voor als essentiële waarden in de relatie met burens. Op straat kon er wel een familiere sfeer heersen, maar hun thuis omschreven de meeste respondenten als strikt privé. Volgens Blokland (2005) heeft dit te maken met het feit dat men wil vermijden dat er geroddeld wordt over elkaar. Onze resultaten wezen echter ook op het belang van een gevoel van controle; het idee dat men zelf kan beslissen over de mate waarin, en het moment waarop men contact heeft met elkaar. Men wil “grenzen” kunnen stellen aan het contact met burens (*cf.* Walker & Hiller 2007). Toch was het opvallend dat juist uit de verhalen over het belang van “privacy” duidelijk werd welke rol burens speelden wanneer crisissituaties zich voordoen of wanneer (instrumentele en emotionele) hulp of steun gewenst is. Volgend fragment weerspiegelt de mening van meerdere respondenten:

“Het is niet mijn gewoonte om veel in mekaars huis te gaan, maar wel als het nodig is, dan zijn we er. Dat is heel belangrijk. [...] Bijvoorbeeld mijn naaste buur hier, wij hebben een sleutel van mekaar. Dat is al heel dikwijls van pas gekomen, nu zelfs onlangs, toen ik gevallen was van de trap. [...] Ze staan ook altijd klaar hoor als er iets is, maar we maken er geen gewoonte van om veel in mekaars huis te gaan. Want ik wil zeker niet overkomen als bemoeial. Ik zou dat zelf niet graag hebben en ik zal dat zeker niet doen bij een ander (INT 17).”

De diversiteit aan betekenissen van burensrelaties weerspiegelde zich niet alleen in de verschillende soorten, en de sterkte van banden, maar ook in de mate waarin respondenten het contact opzochten met hun burens. Zo gaven een aantal respondenten aan dat ze geen behoefte hadden aan veel contact met burens, omdat ze beroep deden op hun partner of familie wanneer ze hulp wilden. Bijvoorbeeld:

“Ik heb ze [burens] in feite niet nodig, ik heb nog een andere zoon die boodschappen doet. Maar ik denk wel moest ik het vragen aan die madam met een auto [buurvrouw], dat ik dat kan. [...], maar het is nog niet nodig geweest (INT 1).”

Ook de bevolkingssamenstelling van de straat bleek een rol te spelen voor de mate waarin men contact had met burens. Zo hadden respondenten die hun straat deelden met jonge gezinnen of “inwijkelingen” minder contact met burens dan respondenten die hun straat deelden met oudere bewoners die reeds een lange

tijd in de gemeente woonden. Analooq met de bevindingen van Flap en Völker (2005) bleek dit voornamelijk te maken te hebben met het verschil in levensritme. Volgend fragment illustreert dit:

“Je ziet toch het verschil: de nieuwe gezinnen t.o.v. de gezinnen die hier al wonen sinds [...] het jaar 1970 of nog vroeger. Wij hebben daar meer contact mee dan met de jongere. Aan de ene kant, ik versta het. Ze gaan alle twee gaan werken. [...] Ze zijn vriendelijk, het gaat daar niet over, maar...(INT 15).”

6.2.2 *Het gemeenschapsgevoel: nostalgische verlangens naar vroeger*

Zoals ook eerder onderzoek (Blokland 2005, Scharf *et al.* 2003) aan het licht bracht, speelde een zeker “nostalgisch verlangen naar vroeger” een rol in de wijze waarop ouderen hun betekenissen van de woonomgeving construeerden. Blokland (2005, 187) definieert nostalgie als: “het selectief, al dan niet gezamenlijk met anderen, in herinnering roepen van het verleden, op een wijze die een nostalgisch beeld van het heden bevestigt en het verleden op positieve wijze voorstelt als een begrijpelijke samenhangende tijdsperiode”. Zo vertelde een man dat hij de volkscafés en hun cultuur miste, waar iedereen aan de toog stond en er een hechte verbondenheid tussen de mensen was:

“Steun en hulp dat is er niet meer, dat is helemaal verdwenen. En vroeger was dat er voor een niemendal. De boeren deden de cafés om te weten aan hoeveel de kolen stonden [...], hoe het graan ging en de eieren. En dat waren hier allemaal cafés rond het dorp. 32 cafés, hier alleen in het dorp en we kenden elkaar allemaal (INT 2).”

Hoewel we deze “nostalgische verlangens” het vaakst terugvonden bij respondenten die bijna hun ganse leven in de gemeente woonden, bleken dit toch ook vaak de respondenten te zijn die zich het meest positief uitten over het gemeenschapsgevoel. Dit weerspiegelde zich bijvoorbeeld in de uitdrukking “wij Oostkampenaren”, waar meestal positieve kenmerken werden aan gekoppeld, zoals “open”, “vriendelijk” en “sociaal”. De term “inwijkelingen” werd door deze ouderen gebruikt om uit te drukken bij welke groep men zelf hoorde, of waarin men zich onderscheidde van die “anderen”. Blokland (2005, 204) noemt dit proces van wij-zij denken *imagined communities*. Een oudere man actief in het verenigingsleven:

“Om de 6 maanden is er op initiatief van het gemeentebestuur een introductie voor de nieuwe inwoners [...] we [de vereniging] doen dan ons babbeltje [...] Dan merk ik toch dat inwijkelingen minder terugvallen op bestaande contacten [...]. Heel wat mensen komen naar hier om een rustige oude dag te hebben, kiezen zelf hun invulling van hun tijd en bekommeren zich ietske minder of laten zich minder in met het verenigingsleven (FOC 1).”

Aan de andere kant hoorden we van enkele “inwijkelingen”, respondenten die minder lang in de gemeente woonden, dat het moeilijk is om contact te leggen met de Oostkampenaren. Een man die negen jaar geleden in de gemeente kwam wonen, omschreef het als volgt:

“Een Oostkampenaar vind je niet aan de toog omdat hij het te hoog op heeft (INT 19).”

De “toog” staat hier symbool voor een plaats waar je met iedereen praat en nieuwe sociale contacten legt. Het sterke “ons kent ons”-gegeven zorgde ervoor dat het moeilijk was voor hem om erbij te horen. Deze man ervoer de gemeenschap van de Oostkampenaren als gesloten, wat zou kunnen wijzen op een sterke *bonding*. Dit leidt vaak tot uitsluiting van diegenen die niet tot de “klik” behoren (cf. Buffel *et al.* 2009).

6.2.3 Ontmoetingskansen

In dit punt gaan we dieper in op de verschillende ontmoetingsmogelijkheden die er zijn in het centrum van Oostkamp, zoals verenigingen en (vrijwilligers)organisaties, lokale initiatieven en ontmoetingsplekken. De behoefte aan ontmoeting kwam op verschillende manieren tot uiting in de interviews. De behoefte aan “sociaal contact”, “nieuwe mensen leren kennen” en “iets doen voor anderen” kwamen bijvoorbeeld als belangrijkste motivaties voor deelname aan vrijwilligerswerk of verenigingsleven naar voor. Een aantal respondenten gaf aan dat ze het belangrijk vinden om een rol te spelen en een steentje bij te dragen aan het sociale leven in Oostkamp. Het verenigingsleven draagt hier duidelijk bij tot *active ageing* (WHO 2007). Er worden immers kansen gecreëerd voor participatie aan sociale, culturele, spirituele of politieke domeinen van de samenleving, ook op latere leeftijd. Toch bleek het vaak om mensen te gaan die al het grootste deel van hun leven actief waren in het verenigingsleven.

Enkele respondenten die zich pas op latere leeftijd engageerden in het verenigingsleven kwamen in aanraking met een vereniging op persoonlijke uitnodiging van vrienden of kennissen of advies van de huisarts. In het laatste geval was er dus sprake van *linking* kapitaal. Andere respondenten vertelden dat ze iemand missen die hen over de activiteiten informeert, hen persoonlijk uitnodigt, en samen met hen de stap zet naar een activiteit. Bijvoorbeeld:

“Wat ik ook gemist heb, als mijn man gestorven is... Ik was nog, ja hoe oud was ik? 76. Ik was nog een jonge vrouw, ik was nog een heel jonge vrouw. En ik kon dan gaan turnen, gaan zwemmen. Ik was daar nog allemaal goed voor en ik heb dat niet gedaan en dat heeft me [...] Ik heb me dat beklagd. Ja ja, als er mij dan iemand komen vragen had. ‘En daar doen ze dit en daar doen ze dat’. Maar ik had geen omgang (INT 4).”

Naast het verenigingsleven, werden ook de straatfeesten en –barbecues verschillende keren genoemd als kansen tot ontmoeting. Bijna alle respondenten die in een straat woonden waar buurtfeesten georganiseerd werden, namen er aan deel en uitten zich positief over deze initiatieven. Een aantal respondenten gaf aan dat ze er mensen ontmoetten die ze voorheen niet kenden waar ze nu wel contact mee onderhouden.

De rol van de fysieke woonomgeving voor het sociale karakter van de omgeving kwam duidelijk aan bod wanneer respondenten spraken over ontmoetingsplaatsen. Zo namen alle ouderen die deelnamen aan een *go-along* interview de interviewer mee naar het woonzorgcentrum in de buurt. Een aantal respondenten deed er vrijwilligerswerk, anderen namen wel eens deel aan een activiteit, nog anderen hadden er vrienden of familie wonen die ze regelmatig bezochten. Ook in de focusgroepen werd verschillende keren verwezen naar de inspanningen die het woonzorgcentrum deed om de band met de omgeving en de vrijwilligers te versterken.

Daarnaast werden ook de bibliotheek, een plaatselijk café en een ontmoetingszaaltje “waar men eens een kaartje ging leggen” als bronnen van sociaal contact genoemd. Nog een andere ontmoetingsplaats bleek het domein rond De Valkaart, het Sport- en Cultuurcentrum, waar enkele respondenten af en toe een wandeling maakten. Een vrouw vertelde dat ze er graag kwam omdat er heel wat te beleven valt:

“Dat is ook een heel prachtig stukje hier, als je zo goed gewandeld hebt. Er is daar een speeltuin achter, tennisvelden, een skateboard [...] (GO ALONG 3)”

Ook het Gezelleke, een laagdrempelig ontmoetingshuis dat mensen in armoede tracht te bereiken, werd verschillende keren als ontmoetingsplek genoemd. Een weduwe werkte er al enkele jaren als vrijwilligster in de cafetaria. Voor een andere oudere alleenstaande vrouw die met financiële moeilijkheden en eenzaamheid kampte, bleek “’t Gezelleke” de belangrijkste bron van sociaal contact te zijn. Zij vertelde:

“Weet je waar ik een keer kan gaan? Naar ‘t Gezelleke en je kan daar koffie krijgen [...]. Kijk Liesje ging daar ook naar toe. En de zaterdag zijn het pannenkoeken dat ze bakken. Ja natuurlijk om te betalen. Maar het is veel minder dan ergens anders, maar het is daarvoor niet, er komt daar veel volk (INT 18).”

Voorals ouderen die reeds geruime tijd in de gemeente woonden, gaven aan dat ze tijdens hun dagelijkse activiteiten vaak kennissen en vrienden ontmoeten. Een aantal respondenten zocht dit contact ook actief op, door bijvoorbeeld op bewuste tijdstippen boodschappen te doen zodat ze meer kans hebben om een praatje te maken met anderen. Volgend fragment illustreert dit:

“Ja je komt altijd iemand tegen en dan zeg je, ‘goh dat is lang geleden’ en dan sta je een babbeltje te slaan. Als je dat niet wil moet je ’s morgens vroeg naar de winkel gaan, dan zal je niet veel mensen tegenkomen. Als je zegt kijk, ik wil een keer op stap en je komt iemand tegen, dat is plezant, dan ga ik in de namiddag of in de voormiddag (INT 12).”

6.2.4 Eenzaamheidsgevoelens

Verschillende respondenten vertelden over de veranderingen in hun sociaal netwerk. Uit de interviews bleek dat de vriendenkring van de meeste ouderen kleiner was geworden met de jaren. Verschillende gebeurtenissen waren daarvan de oorzaak: vrienden die gestorven waren, de afstand die moeilijker overbrugbaar werd door afnemende fysieke mobiliteit, het contact met vroegere collega’s dat verwaterde, niet meer met de auto kunnen rijden, enz. Het partnerverlies werd als de meest ingrijpende gebeurtenis ervaren. Vooral de periode direct na het verlies ervoeren deze ouderen als een zware tijd. Een weduwe vertelde:

“In het begin durfde ik niet thuis slapen, ging ik bij de burens slapen. En ’s morgens kwam ik naar huis om te eten, maar ik heb nog geslapen aan de overkant ginder (INT 18).”

Deze weduwe bleek zich enkele jaren na het overlijden van haar man nog even eenzaam te voelen. Vooral ’s avonds voelde zij zich vaak alleen en verlaten; af en toe had ze zelfs last van “zwarte gedachten”. Hoewel zij nog met verschillende mensen contacten had, bleek niet zozeer de kwantiteit maar de kwaliteit van haar sociale relaties een doorslaggevende rol te spelen. Volgens de Jong Gierveld en van Tilburg (2008) hebben eenzaamheidsgevoelens te maken met de subjectief ervaren discrepantie tussen de gewenste en de actuele situatie. Eenzaamheid wordt beschouwd als een uitdrukking van negatieve gevoelens rond een tekort in persoonlijke relaties en ontstaat bijvoorbeeld wanneer het aantal relaties niet overeenstemt met wat men wenselijk vindt of wanneer de bestaande relaties geen gewenst niveau van intimiteit kunnen waarborgen. Vooral het gebrek aan intieme vertrouwensrelaties bleek bij deze weduwe aan de basis te liggen van haar eenzaamheidsgevoelens.

Dat eenzaamheid een subjectieve ervaring is die niet rechtstreeks gerelateerd is aan situationele factoren, zoals partnerverlies of inkrimping van het sociaal netwerk, kwam duidelijk naar voor in een aantal andere interviews. In overeenstemming met eerder onderzoek (Young *et al.* 2004; Walker en Hiller *et al.* 2007) bleken enkele weduwes geen tekort te ervaren in hun persoonlijke relaties omdat zij na het overlijden van hun man heel bewust investeerden in het aangaan van nieuwe emotionele relaties in hun lokaal sociaal netwerk. Het partnerverlies had wel een zware emotionele impact op deze vrouwen, maar zij slaagden er in grote mate in om eenzaamheidsgevoelens te voorkomen. Verdiepen van bestaande relaties, het aangaan van nieuwe relaties en het opnemen van sociale engage-

menten bleken belangrijke *copingstrategieën* om het verlies van belangrijke emotionele relaties te ‘compenseren’. Een weduwe die een lange tijd voor haar zieke man zorgde, vertelde:

“Ondertussen is dat opgericht in Oostkamp, dat Gezelleke [cf. supra], maar dat was in dat jaar dat mijn man kanker had. Dat sprak mij aan om daar ook mijn steentje bij te dragen, en eens mijn man gestorven was, ben ik daar mee begonnen. [...] In de cafetaria. [...] Ik ga heel graag om met mensen (INT 17).”

Niet alleen weduwes, maar ook enkele mannen bleken nieuwe mensen en activiteiten op te zoeken wanneer ze met verliessituaties werden geconfronteerd. Zo vertelde een man dat hij na het overlijden van zijn vrouw lid werd van de “vereniging van weduwes en weduwnaars”, waar hij een vrouw leerde kennen waar hij enkele jaren een lat-relatie mee had:

“Het is een dame die ik kende van vroeger in de firma [...]. Ook een alleenstaande. Ik heb gedacht, dat gaat goed zijn voor mij, maar juist voor in het weekend hoor. Een keer de zaterdag weg, een keer de zondag, een keer in de week als het goed weer is om te fietsen tezamen (INT 15).”

6.3 Perceptie van de psychologische buurt

De psychologische dimensie verwijst naar de emotionele band die ouderen ontwikkelen met hun woonomgeving die zich kan uiten in plaatsgehechtheid en plaatsidentiteit.

Zoals ook eerder onderzoek heeft aangetoond (bv. Gilleard *et al.* 2007) stelden we vast dat alle respondenten zo lang mogelijk thuis wilden blijven wonen, ook wanneer ze zorgbehoevend waren of zouden worden. De meeste respondenten voelden zich er thuis en waren erg gehecht aan hun vertrouwde omgeving. Een vrouw vertelde:

“Blij [dat we hier wonen]. En als wij weggaan zijn wij heel content dat wij hier weer zijn (GO ALONG 6).”

Deze gehechtheid bleek bij een aantal respondenten een zekere *place identity*, of identificatie met de plaats, in de hand te werken (cf. Hidalgo & Hernández 2001). Sommigen vergeleken Oostkamp met de naburige gemeentes, waarbij ze zichzelf steevast als “echte Oostkampenaar” omschreven. Een aantal respondenten beschreef hun band met de plaats vanuit hun eigen biografie en de rol die ze spe(e)l(d)en in de gemeente. Een man die 18 jaar actief was in de gemeentelijke politiek vertelde:

“Ik ben fier op mijn gemeente omdat ik er voor een stuk heb kunnen aan meewerken en dat ik ook weet wat ik ervoor gedaan heb (INT 5).”

Vooraf ouderen die reeds een lange tijd op dezelfde plek woonden, identificeerden zich sterker met hun omgeving. Op de vraag of men fier was op de gemeente Oostkamp antwoordden verschillende respondenten dat ze al heel hun leven in de gemeente woonden. Bijvoorbeeld:

“Ja, zeer fier. Ik ben er geboren en getogen. Ik zou er niet graag van weg gaan, ik zal het zo zeggen (INT 10).”

De mate waarin respondenten een band ontwikkelden met de woonomgeving bleek nauw samen te hangen met kenmerken van de fysieke en sociale omgeving. De rol van de sociale dimensie voor het ontwikkelen van een plaatsidentiteit vonden we bijvoorbeeld terug in de verhalen van ouderen die in hun leven verschillende lokale sociale relaties hadden opgebouwd. Hun sociale leefwereld zorgde ervoor dat de emotionele band met hun buurt zeer sterk was. Anderzijds gaf een respondent aan dat zij zich geen “echte Oostkampenaar” voelde omdat haar “roots” elders lagen. Deze vrouw identificeerde zich meer met haar vorige woonplaats waar ze intensere sociale banden had. Toch zou zij het erg vinden om te moeten verhuizen, weg van de mensen in haar straat.

Daarnaast kan de vorming van plaatsgehechtheid en -identiteit verklaard worden door de mate waarin men het gevoel heeft inspraak te hebben en de mate waarin de gemeente rekening houdt met wensen en vragen. De perceptie van de relatie tussen burgers en gemeentelijke instellingen (*linking*) bleek een rol te spelen in de ontwikkeling van een band met de woonomgeving. Een man vertelde:

“Fier? Ja absoluut. Er wordt zeer veel gedaan aan het onderhoud wat het groen betreft. We hebben een goede ploeg [...] en als er iets is, je mag het altijd melden aan één van de mensen van de gemeente en dat wordt tamelijk, zeer rap opgelost (INT 15).”

Ten slotte bleek de “fierheid” op de gemeente ook te maken te hebben met het esthetische en groene karakter van de woonomgeving. Dit kwam bijvoorbeeld tot uiting in de wijze waarop respondenten spraken over bepaalde ontmoetingsplekken in het centrum tijdens de *go-along* interviews. Het aanzicht van de gemeente bleek voor heel wat respondenten een rol te spelen voor hun gevoel van plaatsgehechtheid. Bijvoorbeeld:

“Wat er mij zo fier maakt? Ze hebben zo de zorg over alles. Alles is verzorgd. De parings, de straten, je fietsen kan je zetten. Je hebt dan parken, vele parken eigenlijk... (INT 16)”

7. Discussie

Uit een vergelijkende studie op basis van de ‘Ouderenbehoefteonderzoeken’ (Verté *et al.* 2007) blijkt dat de gemeente Oostkamp relatief hoog scoort op indicatoren van plaatsverbondenheid. Dit artikel toont aan dat een kwalitatieve studie naar de wijze waarop ouderen betekenis geven aan de fysieke, sociale en psychologische dimensies van hun buurt, kan bijdragen aan het verwerven van inzichten in de achterliggende processen en dynamieken van de ervaren lokale verbondenheid op latere leeftijd. Enerzijds bieden de resultaten verklaringen voor de relatief hoge scores van Oostkamp op indicatoren van plaatsverbondenheid. Zo stellen we vast dat heel wat van de respondenten hun leefomgeving beschrijven als een eerder ‘leeftijdsvriendelijke omgeving’. Kenmerken die hierbij onder meer van belang blijken, zijn: een propere, groene en veilige wijk, toegankelijke voorzieningen en ontmoetingskansen, inspraak in hoe de buurt eruit ziet en mogelijkheden tot sociale participatie. Anderzijds tonen de bevindingen aan dat er een grote variatie is in de wijze waarop ouderen hun fysieke, sociale en psychologische woonomgeving ervaren. Zo blijkt dat het aantal jaren dat men in de gemeente woont, de synchronie van het levensritme van bewoners, de bevolkingssamenstelling van de straat, de persoonlijk hulpbronnen (zoals mobiliteit, inkomen en vaardigheden), alsook de nood aan hulp en steun in de nabijheid een essentiële rol spelen in hoe betekenissen geconstrueerd worden.

We kozen ervoor om de woonomgeving als driedimensionaal concept te bestuderen. Dit analysekader blijkt een bruikbaar instrument om de diversiteit aan percepties over de buurt in kaart te brengen. Daarnaast laat deze studie echter zien dat de fysieke, sociale en psychologische dimensies nauw met elkaar samenhangen.

Wat betreft de *fysieke woonomgeving* stellen we vast dat de meeste respondenten tevreden zijn over het esthetische en het verzorgde karakter van de publieke ruimte. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de “fierheid” waarmee enkele respondenten over ontmoetingsplekken in de buurt praten. Hier merken we een duidelijk verband tussen de fysieke en sociale dimensie van de woonomgeving. Tevredenheid over ontmoetingsplaatsen en de publieke ruimte blijkt zich vaak te vertalen in een tevredenheid over de sociale contacten in de buurt, en omgekeerd. Toch worden ook problemen aangekaart, zoals versperde voetpaden en verkeersdruk. Belemmeringen in het buurtgebruik zorgen vooral voor minder mobiele ouderen voor een gevoel van onmacht en onveiligheid wanneer de eisen van de fysieke omgeving de persoonlijke competenties overstijgen (Lawton 1982).

Daarnaast spreken respondenten over de veranderingen in het “uitzicht” van hun gemeente, door de komst van industrieën, nieuwe appartementsgebouwen en “inwijkelingen”. Hier zien ouderen een causaal verband tussen fysieke en sociale veranderingen in de buurt. De veranderingen worden beschouwd als oorzaken van een teloorgang van het sterke gemeenschapsgevoel van vroeger. Deze nostal-

gische verhalen spelen een rol in de vorming van *imagined communities*, waarbij processen van wij-zij denken een centrale plaats innemen (Blokland 2005). Een sterke verbondenheid binnen gemeenschappen – het ‘wij’-gevoel – bleek echter ook een zekere neiging tot exclusiviteit te vertonen. Hier werd duidelijk dat een gemeenschapsgevoel niet alleen insluit, maar ook bepaalde groepen uitsluit, bijvoorbeeld de zogenoemde “inwijkelingen”.

De wijze waarop de *sociale woonomgeving* ervaren wordt, komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de rol van buren in het persoonlijk netwerk. We stellen verschillen vast in de mate waarin ouderen contact onderhouden met buren, in het type relatie dat men onderhoudt en in het soort steun dat wordt uitgewisseld. *Small talk* wordt echter doorgaans als een kenmerk van een “goede relatie met buren” beschouwd. De meeste respondenten hechten een groot belang aan dit kleine ontmoeten (cf. Soenen 2009). Het schept een wederzijds vertrouwen, een zekere familiariteit en zorgt ervoor dat men zich thuis voelt in de buurt. Tevens vormen deze dagdagelijkse contacten voor sommige respondenten, vooral alleenwonende ouderen, een brug naar sterkere banden (cf. Forrest 2009). Deze ouderen blijken bewust meer te investeren in hun burenrelaties omdat men meer aangewezen raakt op de buurt als bron van sociale contacten. Völker (2000) stelt hierover dat wanneer ‘relationele alternatieven’ afslanken, bijvoorbeeld door verliessituaties of verminderde fysieke mobiliteit, burenrelaties een middel zijn om individuele doelen, zoals sociabiliteit en dagelijks contact, te bereiken.

Uitwisselen van instrumentele steun blijkt een essentiële functie van burenrelaties. De meeste ouderen typeren hun burenrelaties als zwakke banden (Granovetter 1973), minder diepgaande relaties die aangewend kunnen worden indien nodig. Het (uit)lenen van gereedschap, hulp in het huishouden en steun wanneer crisissituaties zich voordoen, zijn voorbeelden hiervan. Hoewel de meeste respondenten vertellen dat de band met hun buren weinig diepgaand is, blijkt uit de beschrijving van crisissituaties dat wederzijdse hulp vaak verder gaat dan instrumentele steun. De sociale-vangnetfunctie en de zorgende rol van buren komt bijvoorbeeld tot uiting wanneer enkele respondenten hun partner verloren, met gezondheidsproblemen te kampen kregen of acute hulp nodig hadden. De behoefte aan onderlinge betrokkenheid en emotionele steun komt hier op gespannen voet te staan met de sociale norm die voorschrijft dat er “grenzen” gesteld worden aan het contact met buren. Deze sociale norm zou een verklaring kunnen zijn waarom buren die een emotionele steunrol vervullen niet (langer) als “buren” maar als “vrienden” worden beschouwd.

Niet alleen de ‘nabijheid’ van buren, maar ook bereikbare, laagdrempelige en betaalbare ontmoetingsplekken en lokale initiatieven vormen voor enkele respondenten een stimulans om sociale contacten aan te gaan en te onderhouden. Een praktische implicatie van de onderzoeksresultaten op dit vlak ligt in het belang van het aansturen van lokale sociale sleutelfiguren die de brug kunnen vormen tussen ouderen die behoefte hebben aan ontmoeting en bestaande ontmoetingsmogelijkheden. Indien lokale initiatieven ook de meest kwetsbare ouderen willen bereiken,

dienen zij strategieën te ontwikkelen waarbij zij mensen persoonlijk uitnodigen en aanspreken op hun interesses, wensen en competenties. Vrijwilligersnetwerken en lokale sleutelfiguren die worden aangestuurd in detectie en toeleiding, van bijvoorbeeld sociaal geïsoleerde ouderen, kunnen een essentiële rol spelen.

De *psychologische dimensie* van de ervaring van de buurt manifesteert zich ten slotte in gevoelens van plaatsgehechtheid en identificatie. In overeenstemming met eerder onderzoek blijkt dat ouderen zich sterk hechten aan hun buurt (Gilleard *et al.* 2007). Hoewel alle respondenten het liefst zo lang mogelijk op hun huidige woonplaats willen wonen (*ageing in place*), stellen we wel verschillen vast in de mate waarin men zich identificeert met Oostkamp. Opvallend is dat vooral bewoners die bijna heel hun leven in de gemeente wonen en ouderen die een actieve rol spe(e)l(d)en in de gemeente, getuigen van een bijzonder sterke *place identity*. Anderzijds blijken processen van binding, hechting en identificatie nauw verweven te zijn met de perceptie van de fysieke en sociale dimensies van de woonomgeving. Voor een aantal respondenten zorgen aspecten van de fysieke buurt – zoals parken, het uitzicht van en de zorg voor de publieke ruimte – voor een gevoel van verbondenheid en fierheid. Anderen wijzen op de rol van sociale netwerken die men doorheen de levensloop in de buurt heeft opgebouwd of het gevoel van inspraak over het aanzicht van hun gemeente voor de ontwikkeling van plaatsgehechtheid en -identiteit. Concluderend kunnen we stellen dat percepties van de psychologische, sociale en fysieke dimensies van de woonomgeving niet los van elkaar, maar in hun interacties bestudeerd dienen te worden.

Om deze discussie af te sluiten willen we nog wijzen op enkele beperkingen van dit onderzoek die het pad effenen naar mogelijke vervolgstudies. Ten eerste is deze studie op kleine schaal, en in een specifieke context gevoerd. Verder onderzoek dient zich te richten op de wijze waarop woonomgevingen verschillen in de mate waarin en de wijze waarop ouderen zich fysiek, sociaal en psychologisch verbonden voelen met de woonomgeving. Vergelijkingen tussen buurten die geselecteerd worden op basis van criteria die relevant lijken voor de ontwikkeling van plaatsverbondenheid (zoals bevolkingssamenstelling, socio-economische positie van een buurt, urbanisatiegraad, enz.) kunnen meer diepgaand inzicht geven in de contextgerelateerde processen die een rol spelen in de ervaring van buurtverbondenheid. Dergelijk onderzoek dient zich te focussen op de sociologische determinanten van plaatsverbondenheid en de factoren die de variatie inzake deze verbondenheid verklaren.

Een tweede beperking van deze studie is dat we geen sociaal geïsoleerde ouderen bevroegen: alle respondenten hadden betekenisvolle sociale relaties. Vervolgstudies over hoe ouderen hun woonomgeving ervaren, dienen dan ook het perspectief van deze ouderen te integreren. De wijze waarop sociale isolatie en eenzaamheidsgevoelens verweven zijn met processen van uitsluiting in de woonomgeving is daarbij een mogelijk onderwerp van verder onderzoek.

Dankwoord

De auteurs danken de participanten van zowel het kwantitatieve als het kwalitatieve luik van deze studie, in het bijzonder de medewerkers van de gemeentelijke overheden in Oostkamp. Ook willen wij de *reviewers* bedanken voor hun waardevolle suggesties en bemerkingen op een eerdere versie van het artikel.

NOOT

1. We baseerden ons op de afbakening van Lenders *et al.* (2005). Zij hanteren een afbakening van 4 klassen, met semiruraal en semiurbaan als overgangscategorieën tussen ruraal en urbaan.

BIBLIOGRAFIE

- Baarda, B., de Goede, M. & Teunissen, J. (2005), *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.
- Blokland, T. (2005), *Goeie buren houden zich op d'r eigen. Buurt, gemeenschap en sociale relaties in de stad*. Den Haag: Dr. Gradus Hendriks-stichting.
- Bowling, A. & Stafford, M. (2007), How Do Objective and Subjective Assessments of Neighbourhood Influence Social and Physical Functioning in Older Age? Findings from a British Survey of Ageing, *Social Science & Medicine*, 64, 2533-2549.
- Buffel, T., Verté, D., De Donder, L. & De Witte, N. (2008), Exploring the Links between Conceptions of the Neighbourhood and Gerontological Research Perspectives, *Studies on Social Sciences*, published by The Social Sciences Research Society (SOSRES).
- Buffel, T., Verté, D., Vyncke, V. & Willems, S. (2009), Netwerken, vertrouwen en wederkerigheid. Over de complexiteit van het concept sociaal kapitaal, *Welzijnsgids*, 75, 1-36.
- Cagney, K.A., Glass, T.A., Skarupski, K.A., Barnes, L.L., Schwartz, B.S. & de Leon, C.F.M. (2009), Neighborhood-level Cohesion and Disorder: Measurement and Validation in Two Older Adult Urban Populations, *The Journals of Gerontology: Serie B*, 64b, 415-424.
- Carpiano, R.M. (2009), Come Take a Walk with Me: The "Go-along" Interview as a Novel Method for Studying the Implications of Place for Health and Well-being, *Health & Place*, 15, 263-272.
- De Donder, L. (2007), *Feelings of Unsafety in Later Life*. Brussel: VUBpress.
- de Jong Gierveld, J. & van Tilburg, T. (2008), De ingekorte schaal voor algemene, emotionele en sociale eenzaamheid, *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 39, 4-15.
- De Kam, G. & Needham, B. (2003), *Een hele opgave: over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*. Nijmegen: DGW/Nethur Partnership.
- Diez Roux, A.V. (2003), The Examination of Neighbourhood Effects on Health: Conceptual and Methodological Issues Related to the Presence of Multiple Levels of Organization, pp. 45-64 in H. Flap (1999), *Buurt of gemeenschap: meeting of mating*, pp. 11-33 in B. Völker & R. Verhoeff (eds.), *Buren en buurten*. Den Haag: Elsevier.

- Flap, H. & Völker, B. (2005), Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt, pp. 41-67 in B. Völker (ed.), *Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Forrest, R. (2009), Who Cares about Neighbourhoods?, *International Social Science Journal*, 59, 129-141.
- Galle, M. & van der Wagt, M. (2007), Oude mensen zwakste schakel in woonomgeving, *City Journal*, 9, 26-30.
- Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Oostkamp (2006), Oostkamp: Ruimtelijke ordening.
- Gilleard, C., Hyde, M. & Higgs, P. (2007), The Impact of Age, Place, Aging in Place, and Attachment to Place on the Well-being of the over 50s in England, *Research on Aging*, 29, 590-605.
- Granovetter, M. (1973), The Strength of Weak Ties, *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Henning, C. & Lieberg, M. (1996), Strong Ties or Weak Ties? Neighbourhood Networks in a New Perspective, *Scandinavian Housing and Planning Research*, 13, 3-26.
- Hidalgo, M.C. & Hernández, B. (2001), Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions, *Journal of Environmental Psychology*, 21, 273-281.
- Hortulanus, R.P. & Machiels, J.E.M. (2001), *Op het snijvlak van de fysieke en sociale leefomgeving*. Den Haag: VWS/Elsevier.
- Kawachi & L.F. Berkman (eds.), *Neighbourhoods and Health*. New York: Oxford University Press.
- Kearns, A. & Parkinson, M. (2001), The Significance of Neighbourhood, *Urban Studies*, 38, 2103-2110.
- Kitchin, R. & Freundschuh, S. (2000), *Cognitive Mapping: Past, Present and Future*. London: Routledge.
- Lawton, M.P. (1982), Competence, Environmental Press, and the Adaption of Older People, pp. 35-59 in M.P. Lawton, P.G. Windley & T.O. Byerts (eds.), *Aging and the Environment*. New York: Springer.
- Lenders, S., Lauwers, L., Vervloet, D. & Kerselaers, E. (2005), *Afbakening van het Vlaamse platteland – een statistische analyse*. <http://www2.vlaanderen.be/landbouw/downloads/volt/38.pdf>.
- Leyden, K. (2003), Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighbourhoods, *American Journal of Public Health*, 93, 1546-1551.
- Massey, D. (1997), A Global Sense of Place, pp. 315-323 in T. Barnes & D. Gregory (eds.), *Reading Human Geography*. London: Arnold.
- Mesch, G.S. & Manor, O. (1998). Social Ties, Environmental Perception, and Local Attachment, *Environment and Behavior*, 30, 504-519.
- Oh, J.H. & Kim, S. (2009), Aging, Neighborhood Attachment, and Fear of Crime: Testing Reciprocal Effects, *Journal of Community Psychology*, 37, 21-40.
- Peace, S., Holland, C. & Kellaher, L. (2006), *Environment and Identity in Later Life*. Berkshire: Open University Press.
- Peace, S., Wahl, H.W., Mollenkopf, H. & Oswald, F. (2007), Environment and Ageing, pp. 209-234 in J. Bond, S. Peace, F. Dittmann-Kohli & G. Westerhof (eds.), *Ageing in Society*. London: SAGE.

- Phillipson, C. (2007), The 'Elected' and 'Excluded': Sociological Perspectives on the Experience of Place and Community in Old Age, *Ageing & Society*, 27, 321-342.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology, *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Rose, G. (1995), Place and Identity: A Sense of Place, pp. 87-132 in D. Massey & P. Jess (eds.), *A Place in the World?* Oxford: Oxford University Press.
- Scharf, T., Phillipson, C. & Smith, A. (2003), Older People's Perceptions of the Neighbourhood: Evidence from Socially Deprived Urban Areas, *Sociological Review Online*, 8, z.p.
- Scharf, T., Phillipson, C. & Smith, A. (2005), Social Exclusion of Older People in Deprived Urban Communities of England, *European Journal of Ageing*, 2, 76-87.
- Soenen, R. (2009), An Anthropological Account of Ephemeral Relationships on Public Transport and their Contribution to Living Together, paper presented at the seminar 'Solidarity and the Politics of Living Together', Leuven: research network 'Plurality and Diversity in Urban Context'.
- Thomése, F. (1998), *Buurtnetwerken van ouderen. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek onder zelfstandig wonende ouderen in Nederland*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Thomése, F. & van Tilburg, T. (2000), Neighbouring Networks and Environmental Dependency. Differential Effects of Neighbourhood Characteristics on the Relative Size and Composition of Neighbouring Networks of Older Adults in the Netherlands, *Ageing and Society*, 20, 55-78.
- Verbrugge, L. (1977), The Structure of Adult Friendships, *Social forces*, 56, 576-597.
- Verté, D. & De Witte, N. (2006), *Resultaten behoefteteonderzoek senioren Oostkamp*. Vrije Universiteit Brussel, Hogeschool Gent.
- Verté, D. De Witte, N. & De Donder, L. (2007), *Schaakmat of aan zet? Monitor voor lokaal ouderenbeleid in Vlaanderen*. Brugge: Vanden Broele.
- Vlaamse regering (2004), *Decreet houdende de stimulering van een inclusief Vlaams ouderenbeleid en de beleidsparticipatie van ouderen*. (<http://wvg.vlaanderen.be/juriwel/ouderenzorg/rg/basis/pdf/decr300404.pdf>).
- Völker, B. (2000), 16 miljoen burens – de rol van burens in persoonlijke netwerken in Nederland, *Tijdschrift voor Sociologie*, 21, 337-362.
- Völker, B., Flap, H. & Lindenberg, S. (2007), When Are Neighborhoods Communities? Community in Dutch Neighborhoods, *European Sociological Review*, 23, 99-114.
- Völker, B. & Verhoeff, R. (1999), *Burens en buurten. Nederlands onderzoek op het snijvlak van sociologie en sociale geografie*. Amsterdam: SISWO.
- Walker, R.B. & Hiller J.E. (2007), Places and Health: A Qualitative Study to Explore how Older Women Living Alone Perceive the Social and Physical Dimensions of their Neighbourhoods, *Social Science & Medicine*, 65, 1154-1154
- Wellman, B. (1979), The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers, *American Journal of Sociology*, 84, 1201-1231.
- World Health Organization (2007), *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Geneva: WHO.
- Young, A.F., Russell, A. & Powers, J.R. (2004), The Sense of Belonging to a Neighbourhood: Can it be Measured and is it Related to Health and Well-being in Older Women?, *Social Science & Medicine*, 59, 2627-2637.